

VYVOZENÍ PÍSMEN ABECEDY VŠEMI SMYSLY

Aneta Bradáčová

Sekce – HUMANITNÍ A SPOLEČENSKÉ VĚDY,
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 5. ročník
Magisterský studijní program – UČITELSTVÍ PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Abstrakt: Předkládaná práce se zabývá zaváděním písmen české abecedy se zaměřením na využití všech smyslů a mezipředmětové propojování. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Předmětem praktické části je metodika a praktický průvodce. V teoretické části je v první řadě charakterizováno dítě mladšího školního věku. Dále je popsán význam smyslové výuky u dětí tohoto věku z pohledu známých pedagogů a psychologů. Na závěr teoretická část představuje jednotlivé metody prvopočátečního čtení a jejich etapy. Praktická část popisuje metodiku a praktického průvodce. V práci je uvedeno její členění na část metodickou, ve které jsou popsány aktivity pro zavádění písmen. Druhou částí je praktický průvodce, který obsahuje jednotlivá písmena české abecedy. Ke každému písmenu vznikla omalovánka, básnička, pohybová říkanka a soubor aktivit, které jsou taktéž metodicky popsány tak, aby s příručkou mohl pracovat jak zkušený učitel, tak rodič vyučující své děti doma.

Klíčová slova: Multisenzoriální výuka, mezipředmětové vztahy, prvopočáteční čtení

1 Úvod

Písmena jsou všude kolem nás. Názvy ulic a obcí, registrační značky aut, reklamní banery, údaje na zastávkách MHD, světelné nápisy obchodů... Tam všude se setkáváme s písmeny, která, spojená do slov a vět, nám předávají určité sdělení. Také naše jméno je složeno z písmen, bez nich bychom neměli vlastní identitu. Tak jsou důležitá. Znalost písma ale nepřichází sama, automaticky, jako například sání mateřského mléka. Lidé se tvary písmen musí vědomě učit. Děti se o písmena zajímají v různém věku, z různých důvodů. V určitém věku tak přijde otázka: „Mami, tati, paní učitelko, a co je tohle?“, a nezáleží, zda ukázali na velké počáteční písmeno kapitoly v knížce, nebo se podivují nad různorodostí registračních značek aut. V tu chvíli mozek dozrál k tomu jednotlivé znaky odlišovat, přišel na to, že se od sebe, ač někdy úplně minimálně, liší. Děti projevují touhu poznávat. A dospělí by tuto touhu měli podpořit a rozvíjet. Znalost písma a porozumění čtenému považuji za nejdůležitější devizu, kterou na prvním stupni dětí do života dostanou.

Oboje jde ruku v ruce s touhou po poznání. A k poznání docházíme opět skrze písmena. Vzhledem k důležitosti znalosti grafické podoby písmen pro celý následující život je podstatné, jakou formou děti s písmeny seznámíme. Toto seznamování by mělo probíhat nenásilnou formou, za pomoci různých aktivit a činností spojených právě s konkrétním písmenem. S ohledem na dětskou psychiku daného období. Děti by měly do učení zapojovat všechny smysly a písmena poznávat nejen zrakem a rozlišovat sluchem, ale také si jejich tvar nahmatat, ochutnat věci, které s daným písmenkem souvisí. Každé písmeno prožít tak, aby si jeho tvar zapamatovaly a v paměti jim zůstalo uložené napořád. Učitel, ale i rodič, který chce své dítě v poznávání podpořit, tak může jeho aktivitu, neutuchající pohyb a stálé změny činností u dětí, tak typické pro daný věk, využít pro učení, aniž by děti poznaly, že se právě učí. Děti v první třídě jsou plné nadšení, energie a chuti poznávat. Jakmile jejich energii vložíme do poznávání, usměrníme ji na tvůrčí proces a řízený pohyb, ani si nevšimnou, že se něco učí. Aktivita je budou bavit a znalost grafické podoby písmen přijde sama. Současně dětem nezošklivíme proces učení. Do školy se budou těšit. A to je další velmi důležitý aspekt základního vzdělání – předat dětem chuť k učení a dalšímu sebevzdělávání po zbytek jejich života.

Mně samotné chyběl jeden ucelený soubor, který by nabízel rozličné aktivity ke každému písmenu české abecedy. Jak u mé dcery doma, tak na základní škole s dětmi. Stálo mne nemalé úsilí vyhledat aktivity, které by braly ohled na dětskou aktivitu a vnímání světa. A tak vznikla myšlenka jedné ucelené publikace, ve které vše výše zmíněné bude obsažené. Aktivity v publikaci obsažené jsem sama vymýšlela, sbírala od zkušených kolegyně, přetvářela a na dětech vyzkoušela. Mohla tak vzniknout publikace, která bude ku pomoci všem, kteří nechtějí z učení písmen dělat jen nudné představení jejich tvarů, ale písmena chtějí opravdu prožít naplno. Každý si vybere aktivitu napříč předměty. Nejedná se o přísně daná pravidla, která se musí bezpodmínečně splnit. Jedná se o nabídku, kterou si každý může uzpůsobit na míru svým dětem nebo dětem ve třídě.

2 Teoretická část

Teoretická část se zabývá metodami učení čtení, které se u nás i ve světě používají a taktéž důležitostí a efektivitou učení žáků při využití co nejvíce smyslů – tzv. multisenzoriální výukou. Multisenzoriální přístup vychází z mentálního vývoje dítěte v daném období. V České republice se čtení vyučuje v prvním ročníku základní školy, je tedy na místě takové dítě charakterizovat a čtenáře seznámit s jeho psychologicko-pedagogickými rysy.

2.1 Charakteristika dítěte mladšího školního věku

Nástup do první třídy s sebou nese spoustu nového i velké změny v denním režimu dítěte. Dítě si přestává pouze hrát, jak tomu bylo v předškolním vzdělávání, musí vyvinout značné úsilí a koncentrovat svou pozornost k určitému úkolu, vydržet delší čas na jednom místě a zpracovávat zadané úkoly. Často to mohou být úkoly, o které v daný moment nejeví zájem, nebaví ho. Zda je dítě na školu zralé, je dáno jednak věkem, nedílnou součástí je ale také psychická a fyzická zralost, tedy schopnost dítěte zvládnout nároky školní docházky. (Matějček, Dytrych, 1994)

Osobnost žáka je teprve na začátku nového období. Ať již podle Freuda, Piageta či Eriksona, dítě se v období okolo 6. roku věku dostává do nové vývojové fáze. Je to fáze, kdy je tělo i mysl připravena na rozvoj sociálních dovedností. Dítě je schopno ovládat se, zaměřit svou pozornost na učení. Učí se spolupracovat s ostatními a tím získává nové přátele. Jedná se o fázi, kdy dítě prochází mnoha změnami denního režimu, na které bylo zvyklé. Současně se mu začíná formovat osobnost a zdokonalovat poznávací procesy. Rozvoj osobnosti je dán novými podněty, které na dítě působí. (Kreisllová, 2008)

Mezi hlavní oblasti, které jsou u dítěte v tomto období aktivně rozvíjeny, můžeme zařadit:

- Vnímání – dochází k rozvoji zrakové i sluchové percepce, dítě dokáže vnímat více pokynů naráz, třídit podle více zadaných kritérií a lépe se orientuje v čase i prostoru.
- Pozornost – rozšiřuje se nejen co do kvantity, ale i do kvality. U dítěte vzniká i tzv. záměrná pozornost. Dítě dokáže vytěsnit rušivé podněty a soustředit se na práci.
- Paměť – opět vzniká tzv. záměrná paměť. Dítě si je vědomo, že si má do paměti něco uložit. Toto ukládání je tedy vědomé. Rozšiřuje se i rozsah zapamatovaných informací.
- Myšlení – věk nástupu do prvního ročníku základní školy je zlomový v přechodu od předoperačního stádia vývoje do fáze konkrétních operací. (Piaget, Inhelder, 2014)
- Řeč – díky rozvoji myšlení dochází k rozvoji řečových a komunikačních schopností dítěte. Rozšiřuje se aktivní slovní zásoba a upevňuje správná gramatická podoba českého jazyka.
- Představivost a fantazie – u dětí v mladším školním věku jsou stále velmi rozvinuté, je potřeba pracovat u dětí na jejich udržení, zapojovat je do různých činností. (Vágnerová, 2005)

2.2 Význam smyslové výuky na prvním stupni ZŠ

Smysly, respektive smyslová soustava, přijímá podněty z okolí. Společně se soustavou nervovou (mozek, mícha, nervy) tyto podněty zpracovávají a vyšlou tělu signál k určité reakci. Smyslová soustava obsahuje pět smyslů: sluch, zrak, čich, chuť a hmat.

Zjednodušeně můžeme říci, že díky smyslům „vnímáme.“ Aniž bychom si to uvědomovali, neustále ze svého okolí přijímáme rozličné vjemy – slyšíme zvuky, vnímáme světlo a tmu, prožíváme chlad, cítíme chuť určitého pokrmu, různé pachy, vnímáme se navzájem. Tyto vjemy jsou pro lidské bytosti životně důležité. Bez vzájemných interakcí bychom strádali a trpěli psychickou deprivací. Jakmile si toto uvědomíme, je zřejmé, že k zapamatování si jakýchkoli nových vědomostí a znalostí je podstatné, jak je prožijeme. Čím intenzivněji a za pomoci více smyslů to bude, tím je větší šance, že dojde k jejich upevnění v naší mysli a následné vyvolání bude o to snadnější. (Orel, Facová, 2010)

Už Jan Amos Komenský poukázal na důležitost zapojení smyslů při výuce. Jeho zásada názornosti a aktivity jsou toho důkazem. Žáci by měli nové poznatky získávat tím, že danou situaci prožijí, čerpají z vlastní zkušenosti. Současně, cokoli nového je žákům předkládáno, mělo by být názorné, aby bylo dosaženo jejich lepší představivosti. V současné době víme, že čím více smyslů se zapojí, tím spíše si žáci nové znalosti zapamatují. Dalšími výhodami multisenzoriálního učení je také dlouhodobější udržení pozornosti u jedné činnosti, zvýšená motivace dětí a snadnější vybavení naučených poznatků. Díky různým aktivitám zaměřeným na jednotlivé smysly si každý žák vybere pro něj tu nejvhodnější metodu pro zapamatování si. Zapojení více smyslů do výuky, využití rytmu, hudby, pohybu a individuálního přístupu vyzdvihují nebo ve své práci vyzdvihovali mimo jiné G. Petty, M. Montessori, J. Piaget, G. Dryden, J. Vosová, P. Kline a z českých autorů například O. Zelinková.

2.3 Metody a etapy výuky čtení

Metody výuky čtení patří pod všeobecné metody výuky, členíme je ale podle jiného hlediska. Tímto hlediskem je postup učení se novým písmenům a především jejich spojování do slov a delších celků. Učitel si volí metodu na základě svého uvážení a bere v potaz především své znalosti a složení třídy. Jiná metoda je vhodná použít v klasické třídě, jiná ve třídě česko-anglické a jiná u dětí s různým druhem postižení.

Metody členíme na: **metody syntetické**, které postupují od rozlišení jednotlivých znaků (písmen), ty si žáci spojí s určitou hláskou a následuje postupné spojování hlásek v celek (slabiku-slovo). **Metody analytické**, které naopak pracují s celkem (slovem) a postupně se dostávají k odlišení jeho jednotlivých prvků. Některé metody spojují obě dvě výše zmíněné metody dohromady a můžeme je tak nazvat **metodami analyticko-syntetickými**. Pod trojici uvedených metod patří dílčí metody, které se od sebe různým způsobem drobně odlišují. (Wildová, 2002)

Bez ohledu na zvolenou metodu můžeme rozdělit prvopočáteční čtení na období:

- přípravné,
- nácvik nového písmene,
- nácvik čtení slov a vět,
- čtení souvislých textů,
- rozvoj čtenářství.

Je důležité zmínit, že u všech fází je nutné brát ohled na individualitu každého jedince, přizpůsobit tempo možnostem žáků, při tom ale zachovávat aktivní a členitý ráz hodiny, aby nedocházelo k jednotvárnosti, která by děti nudila. (Johnová, 2021)

3 Praktická část

Cílem této diplomové práce je vytvoření publikace s metodikou pro všechny, kteří chtějí s dětmi vyvozovat písmena abecedy s využitím smyslů a důrazem na mezipředmětové propojení.

Publikace je součástí příloh této diplomové práce, viz příloha č. 1. V rámci praktické části jsou popsány její jednotlivé části, jak je strukturována a jaké jsou její přínosy pro praxi.

3.1 Přínosy a využití publikace

Představte si, že jste začínající učitel, anebo zkušený učitel, který chce vnést do první třídy něco nového, něco, co ještě nezkusil. Hledáte po všech možných učebnicích, knihách, příručkách i na různých dnes dostupných webových stránkách. Informací je spousta, ale jsou roztržité a je složité se v nich vyznat a připravit jeden ucelený soubor. Tato skutečnost vedla k nápadu vytvoření publikace, a k ní metodiky, která provede písmeny abecedy v první třídě jak začínající učitele, tak bude inspirací pro kolegy zkušené, případně pro rodiče malých domškoláků. Taková příručka by měla být využitelná pro všechny učitele bez ohledu na zvolenou metodu.

Hlavním přínosem příručky je zapojení smyslů při učení. Sama autorka se označuje za učitele, který učí prožitkem. Upřednostňuje činnosti, u kterých si děti mohou věci osahat, vyzkoušet na vlastní kůži, s věcmi manipulovat, přičichnout k nim, ochutnat je a třeba i slyšet. Děti v první třídě přichází z hravého prostředí školky a už samotná změna režimu je pro ně velká zátěž. Poznávat písmena pouze dle jejich vzhledu a jak zní, může být proto pro mnohé z nich velmi obtížné. Jakmile ale zapojí více (všechny) smyslů, prožitek je silnější a uchování v paměti dlouhodobé.

Dalším přínosem je propojení první fáze čtení s dalšími předměty vyučovanými v první třídě základní školy. Učitel tak nemá návod jen na zavedení písmene, ale příručka mu nabízí aktivity do dalších hodin – výtvarné, hudební i tělesné výchovy, pracovních činností, ale i do dalších hodin českého jazyka a literatury, kdy s písmenem dále pracujeme. To jsou aktivity mimo jiné na rozšiřování slovní zásoby a všeobecných znalostí. Každý učitel si z ní vybere vhodné aktivity pro žáky, které má ve třídě. Příručka není dogma, je to soubor nápadů a návrhů, které jsou na jednom místě a učitel/rodič pro ně může jednoduše sáhnout. Každou aktivitu si může učitel upravit podle skupiny, se kterou pracuje. Vše jsou aktivity, které v různých obměnách zvládnou jak intaktní žáci, tak žáci s různými specifickými poruchami učení, ale budou bavit i děti nadané.

3.2 Členění příručky

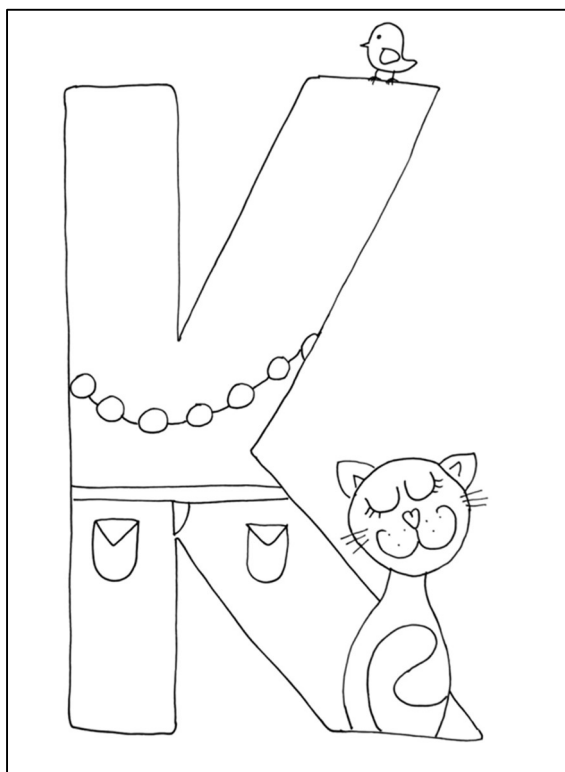
Příručka obsahuje všechna písmena české abecedy. Písmena jsou uvedena v abecedním pořadí. Učitel tak podle zvolené metody čtení vybírá písmenka dle svého uvážení. Na úvod každého písmene čtenář najde metodiku k jednotlivým aktivitám. Pro každé písmeno vznikla také originální omalovánka (viz obrázek č. 1). Tato omalovánka vždy obsahuje tvar daného písmene a několik obrázků na něj začínajících. Následuje samostatná stránka, na níž čtenář najde všechny čtyři tvary písmene – velké a malé tiskací a velké a malé psací. Dále básničku, kterou je možné písmeno zavádět, pohybovou říkanku a jednotlivé aktivity (viz obrázek č. 2). Pouze písmena v českém jazyce málo frekventovaná (Q, Ť, Ň, Ď, W, X) mají nižší dotaci aktivit. Jsou to písmena, která se děti podle jednotlivých metod učí až jako poslední a je jim věnován kratší čas. Autorka přesto nechtěla tato písmena vynechat a omalovánka, pohybová říkanka i básnička k těmto písmenům je také součástí publikace.

Metodika je rozdělena na dvě části. Autorka zvažovala, zda metodiku psát individuálně ke každému písmenu zvlášť, tedy před aktivitami s písmenem spojenými, nebo naopak metodiku od publikace oddělit, a napsat ji samostatně. Nakonec byla zvolena kombinace obojího.

Metodika je tak nedílnou součástí publikace. Úvodní část obsahuje všeobecné informace o příručce, jak ji používat, jak se v ní orientovat a co vše lze u jednotlivých písmen najít, s čím lze se třídou pracovat. Aktivity ke konkrétním písmenům jsou metodicky popsány před každým písmenem zvlášť.

Je tedy vhodné nastudovat nejprve úvod publikace, seznámit se s jejím členěním i členěním samotných písmen. Poté je již možné pracovat s písmenky dle potřeb učitele, žáků a případně i

během domácí výuky. Metodika není přehnaně detailní, ale je dostatečně konkrétní na to, aby i začínající učitel dokázal podle ní písmenko zavést a jednotlivé aktivity s dětmi prožít.

Obrázek 1: Ukázka omalovánky.

Obrázek 2: Ukázka členění aktivit k jednotlivým písmenům.

4 Závěr

Poznávání světa okolo nás je úkolem člověka od jeho narození. Tento úkol si neuvědomuje, činí tak s naprostou samozřejmostí a hlavně chutí. S přibývajícím věkem se dostává z bezpečného prostředí rodiny do kolektivu mateřské školy, později školy základní, dalších stupňů vzdělávání a práce. Okolím je ovlivněn ve všech oblastech, tedy i v oblasti vzdělávání – chuti učit se, získávat informace, poznávat svět okolo sebe. Způsob, jakým mu jsou informace předávány, ovlivní jeho přístup ke vzdělávání. Ačkoli tomu tak v určitých etapách naší společnosti nebylo, dnes si základní vzdělávání klade v rámci klíčových kompetencí následující cíl: *...žák vybírá a využívá pro efektivní učení vhodné způsoby, metody a strategie, plánuje, organizuje a řídí vlastní učení, projevuje ochotu věnovat se dalšímu studiu a celoživotnímu učení.* (Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007). Chuť vzdělávat se celý život může být narušena právě prvními lety strávenými ve školském systému. Z tohoto důvodu způsob, jakým jsou dětem informace předávány, jak jsou k učení vedeny, jak se mohou projevit a na výuce se spolupodílet, významně kompetenci k učení ovlivní. Každý, kdo se k nelehkému úkolu – vzdělávat děti, rozvíjet je, předávat jim nové znalosti a dovednosti – zaváže, měl by tak činit s vědomím, že ovlivňuje nejen znalosti, ale i výše uvedenou kompetenci k učení a postoj žáka k celoživotnímu vzdělávání. Publikace byla sestavena na základě poznatků mnohých autorů z oblasti pedagogiky a psychologie. Zakládá si na multisenzoriálním přístupu, tedy přístupu, který do vzdělávání zapojuje co nejvíce smyslů, pohyb a mezipředmětové propojení. Všechny tyto aspekty pozitivně ovlivní proces učení. To se stává přístupné všem. Každý z nás má svou vlastní preferovanou perцепci pro získávání a ukládání informací. Někteří preferují informace vidět, jiní slyšet, třetí skupina potřebuje věci osahat, při učení se hýbat. Obzvláště v mladším školním věku a věku předškolním (tedy věku, kdy dochází k poznávání grafické podoby písma)

je potřeba zapojit všechny tři styly učení, a tak zabezpečit, že k zapamatování a následnému vybavení dojde u všech žáků. Publikace proto nabízí takové aktivity, které obsáhnou všechny tři styly. Neustálé připomínání tvaru, jeho objevování nejen zrakem, sluchem, ale celým tělem, napomáhá snazšímu vybavení si tvaru písmene. Publikace respektuje i věkové rozmezí, kdy se děti o písmena zajímají. Tak jako jsme každý originál a jedinečný, tak každý z nás projevuje o podobu písmen zájem v jiném věkovém období. Publikace proto necílí pouze na učitele základní školy v prvního ročníku. Aktivity, které jsou v publikaci nabízeny, může využít i rodič, jehož dítě o písmena projeví zájem dříve, než je tzv. školou povinné, v konečném důsledku i učitelé mateřských škol pracující s předškolními dětmi. Publikace myslí na tzv. senzitivní období podle M. Montessori, které přichází v různém věku. Co je ale důležité, je nutné ho využít. Jen tak bude pro děti poznání snazší a radostné. Po jeho „uzavření“ už každá další snaha bude obtížnější a pro děti méně zábavná. Skladba aktivit je dostatečně široká, aby si každé dítě našlo to své, případně lze aktivitu podle potřeby každého jedince upravit a použít na míru dítěti. Publikace si neklade za cíl nahradit nějakou metodu prvopočátečního čtení, naopak má být nápomocná u všech metod a stylů učení. Má pomoci při hledání vhodných aktivit do všech hodin vyučovaných v první třídě. Pomoci s rozšiřováním slovní zásoby, zvýšit u dětí všeobecný přehled a usnadnit zapamatování a vybavení si tvaru písmene. To vše na jednom místě, navíc v abecedním pořadí, usnadňující tak hledání. V současnosti je svět přehlcen informacemi, ty na nás chrlí moderní technologie, umělá inteligence. Ty ale vyžadují zapnutí přístroje (ten musí být nabitý, mít v dosahu elektrické napájení), vložení požadavku, hledání pro mě požadovaného materiálu a kritické zhodnocení, zda je tento materiál nejen vhodný, ale také důvěryhodný, pravdivý. To vše stojí čas. Publikaci stačí otevřít a vše najdete na jedné stránce. A konečně hlavní cíl autorky je, aby děti v první třídě, či doma s rodiči na domácím vzdělávání, prožívaly radost z poznávání, z učení se písmen naší abecedy. Aktivity pro poznávání aby byly pestré, děti zapojily všechny smysly, tvary si vybavily nejen v češtině, ale i při tvoření, během pohybu o hodinách tělesné výchovy nebo při poznávání světa okolo nás a rozšiřování všeobecného přehledu. Aby chuť, kterou u dětí při nástupu do první třídy vždy vidí, jim vydržela po celý život. Toto může být naplněno, pokud výuka bude pestrá. Potom bude děti bavit, bude jim činit radost a vědomosti zůstanou uloženy, aniž by si uvědomily, že se právě učí.

Literatura

JOHNOVÁ, J. 2021. *Učíme děti v prvním ročníku, 1. díl, Didaktika čtení*. Technická univerzita v Liberci: Liberec. ISBN 978-80-7494-567-0

KREISLOVÁ, Z. 2008. *Krok za krokem první třídou*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978 80-247-2083-8

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. 1994. *Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén. 80-85824-06

OREL, M., FACOVÁ, V. 2010. *Člověk, jeho smysly a svět*. Praha: Grada, Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2946-6

PIAGET, J., INHELDER, B. 2014. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262 0691-0

VÁGNEROVÁ, M. 2005. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0956-8

WILDOVÁ, R. 2002. *Aktuální problémy didaktiky prvopočátečního čtení a psaní*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-7290-103-6

Seznam příloh

Příloha č. 1 METODIKA A PRAKTICKÝ PRŮVODCE. VYUŽITÍ MEZIPŘEDMĚTOVÝCH VZTAHŮ PŘI ZAVÁDĚNÍ PÍSMEN – PROŽÍVÁNÍ PÍSMEN VŠEMI SMYSLY.